

SOPHOKLES İLE HEGEL ARASINDA: ANTİGONE'NİN EYLEMİNİN ANLAMI

[Between Sophocles and Hegel: The Meaning of Antigone's Action]

Gültekin SAT

Doktora, Dokuz Eylül Üniversitesi, Felsefe Bölümü
tekinsat@gmail.com

ÖZET

Bu makalede, Sophokles'in ünlü Antigone eserini yorumlamaya çalışacağız. Antigone karakterinin hem dönemin dünyası tarafından ne anlama geldiğini hem de Alman idealizminin büyük düşünürü Hegel'in bu karakteri kendi felsefi düşüncesi açısından nasıl ele aldığını göstermeye çalışacağız. Dolayısıyla makale, hem Antik Yunan dünyasının siyasal atmosferinin hem de Hegel'in tarih ve siyaset felsefesinin bir analizini yapmayı amaçlamaktadır. Bu anlamda makale iki farklı düşünürün felsefe ve siyaseti algılama biçimini kıyaslamamıza olanak sağlayacaktır.

Anahtar sözcükler: Sophokles, Antigone, Hegel, tarih, siyaset, felsefe.

ABSTRACT

In this article, We aim to interpret the famous Antigone work of Sophocles. We will try to show both what the character of Antigone means by the world of the period and how Hegel,

the great thinker of German idealism, dealt with this character in terms of his own philosophical thought. Therefore, the article aims to analyze both the political atmosphere of the Ancient Greek world and Hegel's philosophy of history and politics. In this sense, the article will enable us to compare in which way two different thinkers perceive philosophy and politics.

Keywords: Sophocles, Antigone, Hegel, history, politics, philosophy.

1. Sophokles'in Antigone Eserinin Analizi

Antigone, Sophokles 'in yazdığı ve Yunan tragedyasının en önemli eserlerinden biridir. Bu tragedyaya eseri genel olarak Antigone ve Kreon arasındaki çatışmayı konu edinir. Bu çatışmanın temeli Thebai Kralı olan Kreon'nun, Polyneikes adına verdiği karardan ve Antigone'nin bu karara karşı olan itirazından kaynaklanır. Kreon Thebai'nin başına gelmeden önce Eteokles ile Polyneikes arasında bir taht savaşı vardır. Bu savaş sonucunda iki kardeş olan Eteokles ve Polyneikes birbirini öldürür. Kendilerinden sonra tahta gelen kişi ise Kreon (yani İokeste'nin kardeşidir) olur. Kreon tahta gelir gelmez taht kavgasına girişen bu iki kardeşin cesetleri hakkında önemli kararlar alır. Kreon bir yandan kenti savunan Eteokles'in gömülmesi hükmünü verirken diğer yandan kente yabancı ordularla saldıran Polyneikes'in cesedi için cenaze töreni yapılmasına ve aynı zamanda cesedin gömülmesine izin vermez.¹ Bu iki farklı hüküm Antigone için son derece rahatsız edicidir. Bu karar aynı zamanda Antigone'nin harekete geçmesine neden olan temel faktördür.

Antigone eserinde, oyunun kahramanları olan Antigone ve Kreon arasında geçen çatışmanın temeli yasanın *-nomos-* iki karakter tarafından farklı algılanmasıdır. Vernant'ın haklı olarak ifade ettiği gibi, "Antigone için *nomos*, Kreon'un da bulunduğu koşullar içinde *nomos* diye adlandırdığının tersidir. Genç kıza göre sözcüğün anlamı: dinsel kuraldır; Kreon içinse devlet başkanının buyurduğu fermanıdır" (Vernant, 2012, s.120). Bu iki bakış açısı oyunda büyük bir kriz yaratır. Bu kriz hem etik hem de siyasal bir krizdir. Etik bir krizdir çünkü; bir cesedi veya ölü bir bedeni gömmek toplumsal değerler alanına yani ahlaki alana tekabül eder. Mesele cesedin gömülüp gömülmeyeceğidir. Bu da toplumun yaşamına, geleneğine ve kültürüne hitap eden bir noktadır. Aynı zamanda siyasal bir krizdir çünkü; cesedin gömülüp gömülmeyeceğine, tanrısal yasayı görmezden gelerek, karar veren siyasi otoritedir. Bu karara karşı gösterilen refleksi, insansal yasanın çiğnenmesine ve siyasi otoritenin sarsılmasına zemin hazırlaması bakımından bir sivil itaatsizliktir. O halde eser; tanrısal yasa/insansal yasa, ahlak/siyaset arasındaki ilişkileri incelemekte ve bu ilişkilerin nasıl olması gerektiğine dair bize bir ipucu vermektedir.

¹ "Yunanlılara göre öldükten sonra toprağa gömülme, her yurttaş için bir onur vesilesiydi. (...) Atinalılar, vatan haini saydıkları bir kimseyi kendi topraklarına gömmüyorlar, yalnız ölen kişinin akrabalarının yabancı bir toprakta bir cenaze töreni yapmalarına izin verebiliyorlardı." (Paksoy, 2011, s.129) Fakat eserde Kreon'un cesedin ne kentin sınırları içinde ne de kentin sınırları dışında gömülmesine izin vermediğine dikkat etmek gerekir.

Sophokles ahlak ve politika arasında bir kırmızı çizgi olması gerektiği konusunda bizi uyarırken öte yandan da insanın hem muhteşem hem de ürkünç bir varlık olduğunu bize koro aracılığıyla ifade eder. İnsan bu şarkıda "denion" olarak nitelenir. "Denion" sözcüğü çok anlamlıdır. "Muhteşem veya hayranlık verici demektir, ama aynı zamanda ürkünç olanı, dehşet verici olanı anlatmak için de kullanılır" (Tekin, 2015, s.12). Koro "insana dair" ünlü şarkısının girişine: "Hayran kalınacak çok şey varsa da en hayran kalınacak varlık insandır" sözleri ile başlar (Sophokles, 2014, s.9). Burada insan, bütün güzelliklerin, bütün başarıların yaratıcısı olan bir varlık gibi tasvir edilir. Ancak şarkının sonuna doğru insanın ölçsüz davranabilecek, büyük hatalar ve dehşet verici olanı yapabilecek potansiyele sahip bir varlık olduğundan ve bunun sonucunda da "apolis" olabileceğinden söz edilir. Koro'nun bu şarkısı oyunun önceden şiirsel bir tasvirini yapar gibidir. Kreon'un oyunun sonucunda içinde bulunacağı durumun sinyallerini verir bu sözler. Nitekim Kreon yaptığı büyük hatalar sonucu kenti felakete sürükler ve kentin dışında kalarak kentsiz kalır.

Buradan hareketle Kreon'un ne yapmaya çalıştığını, hedeflediği şey ile başına gelecek olanların felsefi bir analizini yapmaya çalışalım. Eteokles ve Polyneikes kardeşlerin birbirlerini öldürmeleri sonucu tahta geçen Kreon, Polyneikes'in eylemini hareket noktası olarak onu devletin yasası (insansal yasa) aracılığıyla cezalandırmayı ister. Zira onun asıl amacı kentin iyiliği ve bekasıdır. Kreon bunu şu şekilde vurgular:

"İçinde bulunduğumuz gemi olan

ülkemiz güvendenyse ancak o zaman

gönlümüzce dostlar edinebiliriz.

İşte ben, kentin gücünü böyle

yasalarla arttıracam" (Sophokles, 2014, s.14).

Kreon bu sözleriyle alacak olduğu kararın/kararların sadece ve sadece siteyle, sitenin "iyi"liği ve sitenin varlığının devamıyla ilgili olacağını açıkça ifade etmektedir. Çünkü Kreon için "Kentın mutlak önceliği veya üstünlüğü, başka her türlü iyi'nin kentte ve kent sayesinde mümkün olmasından kaynaklanır. Dolayısıyla her türlü iyi son tahlilde siyasal iyiye, her türlü gaye son tahlilde siyasal gayeye tabidir" (Tekin, 2015, s.9). İşte Kreon aldığı kararları böyle

bir gerekçeye dayandırmakta ve kararlarının bundan dolayı doğru olduğuna inanmaktadır. Bu da sitenin iyiliğini koruyacak ve varlığının devamını sağlayacak olan yasanın kendi koyduğu yasalar olduğu anlamına gelir.

Öte yandan Kreon iki kardeşin cenazesi üzerinde verdiği hükümle "adaletli" bir karar aldığını düşünür. Çünkü Polyneikes siteye saldırdığı için "kötü" ve "düşman", Eteokles ise şehri savunduğu için "iyi" ve "dost"tur. Kreon, "iyi, kötü, dost, düşman" gibi değer yargılarından hareket ederken aslında Antik Yunan dünyasının merkezi etik kavramlarını kullanır:

"İşte budur kararım, izin vermeyeceğim

kötülerin iyilerden fazla saygı görmesine.

Ülkelerini kollayanlar ise ister hayatta olsunlar,

ister ölümlerinden sonra

hep saygı görecekler benden" (Sophokles, 2014, s.9)

"Adalet, dost, düşman, iyilik, kötülük" gibi kavramlar gerçekten de halkın değer yargılarında son derece merkezi bir rol oynar. Bu kavramlar sitenin, dolayısıyla halkın, kozmosla bir "harmonia" (uyum), bir denge içerisinde olması bakımından hayatidir. Çünkü denge ve "uyum"un bozulması demek; sitenin ortadan kalkması demek, "apolis" olmak demek yani yok olmak demektir. Kreon'un "iyi/kötü" kavramlarını değerlendirme şekline baktığımızda onları dönemin dünyasından uzak bir anlamda kullandığını görürüz. Bu geleneksel ahlaki kavramlar oldukları gibi değil, Kreon tarafından değiştirilip dönüştürülerek kullanılır. Bu, Kreon'un kendi konumundan geleneği ve tanrısal yasayı görmezden gelerek yaptığı öznel bir yorumdur. Dolayısıyla Kreon'un kullandığı bu etik kavramlar dönemin dünyasıyla çelişir, potansiyel gerilimler taşır.

Yine aynı alıntıdan hareketle Kreon'un "eşitlik" ve "adalet" sorununu "iyi/kötü" üzerinden çözmeye çalıştığını görüyoruz. Şuna dikkat etmek gerekir ki; "iyi" ve "kötü" kavramları ahlaki alanın kavramlarıdır. "Eşitlik" ve "adalet" gibi kavramlar ise siyasal alanın kavramlarıdır. Bu anlamda siyasal bir problem olarak "adalet", ahlaki alanın üzerinde tesis edilmeye çalışılır. Kaldı ki biz, Kreon'un "iyi" ve "kötü" kavramlarını Antik Yunan dünyasından ne kadar uzak bir anlamda kullandığını ve onları kendi öznel yorumlarıyla nasıl

değiştirip dönüştürdüğünü ifade ettik. O halde "adalet" in bu şekilde tanımlanan "iyi" ve "kötü" değerler üzerinden tesis edilmeye çalışılması hatanın üstüne bir başka hatanın yapıldığı anlamına gelir. İlerleyen süreçte Kreon siyasal meşruiyet sınırını aşarak toplumsal geleneğe bu şekilde yaptığı müdahaleyle gerçekleştirdiği hataları telafi edemeyecek ve bu durum kaosu daha da derinleştirecektir. Nitekim Sophokles'in Kreon üzerinden vermek istediği mesaj da buna yöneliktir; yani, Kreon'un tanrısal/insansal yasa arasında nasıl bir yönetim biçimi seçeceği. Sophokles, Kreon'un kendisini yıkıma götürecektir olan trajik hataları (*hamartia*²) üzerinden siyasal düzene, devletin nasıl yönetilebileceğine dair ip uçları vermektedir. Yapılan hataların sonuçlarının ne olacağını; devlet, toplum ve geleneksel değerler arasında nasıl sorunlara yol açacağını göstermeye çalışmaktadır.

Kreon'un Polyneikes'in cesedini tanrısal yasaya ve töreye rağmen gömmek istememesi, tıpkı Antigone'nin insansal yasaya itaat etmediği gibi, onun da tanrısal yasaya karşı yaptığı itaatsizliği gösterir. Kreon kararlarıyla gelenek veya töre ile bütün bağlarını koparmış gibidir. Nitekim nöbetçi cesedin gömülü olduğu haberini iletirken bu eylemin failini bilmediklerini söylediğinde Koro bunun tanrılar tarafından yapılmış olabileceği konusunda akıl yürütür. Ancak Kreon tanrısal yasadan hiç haberdar değilmiş gibi, böyle bir şeyin olabileceğine ihtimal vermek bir yana, öfkesinden deliye döner. Koro ve Kreon arasında geçen konuşma şu şekildedir:

Korobaşı: "Kralım bir süredir durup düşünüyorum, ister misin

tanrı iradesiyle olmuş olsun bütün bunlar?"

Kreon: "Kapa Çeneni! Öfkemden kudurtma beni,

çıkmasın şimdi ortaya yaşlıdan başka

düşüncesiz de olduğun. Dayanamıyorum

tanrıların bu ölüyle ilgilendiğini söylemene" (Sophokles, 2014, s.11)

Koro bunu düşünebilirken Kreon'un böyle bir şey ihtimal bile vermemesinin nedeni nedir? Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Kreon toplumla ve toplumun değer yargılarıyla olan bütün

² *Hamartia*, kahramanın yaptığı bir hata sonucu bahtında bir dönüş olmasıyla ortaya çıkan trajik durumdur. (Paksoy, 2011, s.42)

bağlarını koparmış gibidir. Bütün olayları kendi perspektifinden düşünerek, kendi hırsı ve hedefi için eylemektedir. Tanrısal yasa, gelenek, töre hiçbir şey Kreon için önemli değildir. Kaldı ki Kreon'un Koro'nun bu şekilde akıl yürütmesine ne derecede kızdığını görmekteyiz. Bunu akla getirmek bile Kreon'u çileden çıkarmak için yeterlidir. Nussbaum'un da ifade ettiği gibi "Kreon için, Tanrıların Polyneikes'i onurlandıracağı iddiası reddedilmelidir, sadece bir yanlış olduğu için değil aynı zamanda katlanılmaz olduğu için" (Nussbaum, 2001, s.58). Çünkü Kreon yepyeni bir şey söylemektedir. Yeni bir siyasal düzenle yeni bir tanrısal yasa yaratıyor gibidir.

Bu noktada da tanrısal yasayla insansal yasa arasında bir sorun açığa çıkacağıının altını çizmemiz gerekir. Kreon'un siyasal meşruiyet sınırlarını aşarak toplumsal değerlere olan müdahalesi tanrısal/insansal yasa, ahlak/politika arasında bir çatışmaya yol açar. Kreon aldığı kararlarla yeni bir yasa modelinin temellerini atmakta ve tanrısal yasanın alanına bir sınır çizmekte, onu bir çemberin içine hapsetmeye çalışmaktadır. Olaylar ilerledikçe bu iki yasa arasındaki gerilim bir çatışmaya dönüşecek ve bu diyalektik çatışmada insansal yasa tanrısal yasanın gücüne direnemeyecektir.

Tanrısal yasa ezeli-ebedi bir yasadır. Oysa insansal yasa bugünün yasasıdır. Antigone'nin tanrısal yasanın insansal yasadan üstün olduğunu savunması da bundandır. Kaldı ki Antigone oyun boyunca bu nokta üzerinde, ölümü bile göze alarak ısrar eder. Sophokles'in bize anlatmak istediği şey de bu mudur acaba? Başka bir ifadeyle Sophokles, yazılı olmayan bu tanrısal yasanın evrenin ilahi düzenine işaret ettiği için insansal yasadan üstün olması gerektiği konusunda bir uyarı mı yapmaktadır? Metin olay örgüsü ve vardığı sonuç itibariyle bize bunu işaret eder. Ancak bunun da ötesinde daha kesin ve net olan bir şey vardır ki; o da bu iki yasa arasında bir uyum olması gerektiğidir. Tanrısal yasa ile insansal yasa, ahlak ile politika arasında bir kırmızı çizgi çekmek ve bu iki alan arasındaki sınır ihlalini, geçişliliği önlemektir.

Peki Antigone'yi eyleme geçiren şey nedir? Bunun doğrudan tarifini yapmak çok güçtür. Çünkü Antigone oyun boyunca farklı pozisyonlar alır. İlk olarak Antigone cesedi kardeşi olduğu için onu gömmek istediğini söyler: "Herhangi birini değil ağabeyimi gömeceğim" (Sophokles, 2014, s.3). Bununla birlikte Antigone, oyunun sonunda ölmeden önce yaptığı son konuşmasında aile değerlerinden, aile fertlerinin biricikliği üzerinde durur:

"Kocam ölse yeniden evlenirim,

Çocuklarım ölse yaparım yenilerini

Fakat annemle babam öldüğüne göre

Mümkün değil yeni bir kardeş edinmem" (Sophokles, 2014, s.36).

Antigone'nin ölmeden önce söylediği bu sözler aile içindeki fertlerin biricikliği üzerine yöneliktir. Evet, Polyneikes bir suç işlemiştir. Fakat Antigone için mesele kardeşinin faili olduğu eylem değildir. Polyneikes'te Antigone'yi çeken şey ailenin değerleridir, "kan bağı"dır. Zira Polyneikes'in ölmüş olması bu bağın zedelenmesine tesir etmez. Kojeve'in de ifade ettiği gibi: "Ölüm, Aşk, Ailede ve Aileye atfedilen değeri hiçbir şekilde değişikliğe uğratmaz" (Kojeve, 2015, s.63).

Diğer yandan Kreon'un tanrısal yasayı çiğnediğini söyleyip verdiği kararın "adalet"li olmadığını söyler:

"Evet, çünkü Zeus öyle demiyor

ve yer altı tanrılarının yanında yaşayan Dike

öyle yasalar buyurmadı insanlara.

Bir ölümlünün emirleri, tanrıların hatasız,

yazıya geçirilmemiş, değişmez yasalarından

önemli olamaz. O yasalar dün ya da bugün

yürürlüğe girmedi, ezelden beri vardılar

ve kimse bilmiyor nereden geldiklerini" (Sophokles, 2014, s.18).

Antigone burada Kreon'un koyduğu yasanın sorunlu ve adaletsiz olduğunu söylerken bir yandan da tanrısal yasanın insansal yasadaki üstün olduğunu söylüyor gibidir. Tanrısal yasa ile insansal yasayı eşdeğer tutmadığını görürüz bu ifadelerle. Ancak elbette onun çok bariz bir "adalet" savunusu ve ahlaki bir itiraz yaptığını da görmekteyiz. Antigone giriştiği bu eylemle birden çok sorumluluğun altına girmiş gibidir. Bir yandan aile değerlerinin (kan

bağı), tanrısal yasa ve geleneğin, diğer yandan da ve belki de en önemlisi, bir "adalet" arayışının sorumluluğunu üstlenmiş gibidir. Çünkü Antigone'nin temel sorunu olay ilerledikçe bir adalet sorununa dönüşür. İnsansal yasayla karşı karşıya kalmak zorunda kalır. Ancak yine de itaatsizliğini sürdürür. Bununla beraber Antigone de "adalet uğruna direnişin, sivil itaatsizliğin, ahlaki itirazın ikonik bir figürü" (Tekin, 2015, s.7) haline dönüşür.

Ve son olarak bütün bunlar bir yana Antigone'nin ölen kişinin statüsüyle ilgilendiğini görürüz: "Köle değil, ağabeyimdir yerde yatan" (Sophokles, 2014, s.20). Antigone'nin burada vurguladığı şey, cesedin ne onun kardeşi olduğuyla ne de tanrısal yasayla ilgilidir. Tamamen bir kimlik, bir statü vurgusu yapmaktadır. Ölen kişi bir köle değil, bir soyludur. Bir hanedan üyesidir ve buna uygun bir muamele görmelidir.

Görüldüğü gibi Antigone, çok akışkan bir karakterdir. Oyun boyunca birden çok pozisyon almakta ve birden fazla noktaya vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla burada Antigone karakterini belli bir kalıba sığdırıp doğrudan bir tanımlama yapmak çok güçtür. Ancak yine de karakterin aldığı bu farklı pozisyonlar dikkatle incelendiğinde kendi içerisinde belli bir "potansiyel gerilim" içermektedir. Acaba Antigone gerçekten de cesedi kardeşi olduğu için mi gömmek istemektedir? Yoksa sadece evrenin ilahi düzenini ifade eden tanrısal yasayı yerine getirmek için mi eyleme geçer? Gerçekten de ölen kişi bir köle olsaydı bu eylemi gerçekleştirmeye teşebbüs edecek miydi?³

Antigone ve Kreon bu kadar zıt karakterler olmalarına rağmen "pratik akıl" konusunda birbirlerine benzeyen bir profil çizerler. Pratik akıl, "Aristoteles'in ifadesiyle, aklın düşünüp taşınan, müzakere eden ve böylece belli bir durumda bize ne yapmamız gerektiğini söyleyen kısmıdır" (Tekin, 2015, s16). Metni "pratik akıl" meselesi üzerinden değerlendirdiğimizde her iki figürün de düşünüp taşınmadan, kendi kendilerine müzakere etmeden eylediğini görmekteyiz. Aslında Nussbaum'a göre Kreon "bilgelige inanmaktadır." Fakat sağlıklı düşünme, sağlıklı akıl yürütme (healty mind) dediğimiz şeyi sitenin güvenliği için yapmaktadır. Dolayısıyla Kreon için "pratik bilgelik" kent için düşünmenin dışında bir şey değildir.⁴ Aynı şey Antigone için de geçerlidir. Antigone de kendi hakikat perspektifinden

³ Ayrıntılı bir tartışma için bkz. (Tekin, 2015, s.6-11)

⁴ Burada ayrıntılı bir bilgi ve tartışma için bkz. (Nussbaum, 2001, s.54)

hareketle eylemekte kimseyi dinlememektedir. Onun için tek gerçek, kendi bildiği şey olmuştur.

Antigone İsmene'nin, Kreon ise Haimon'nun sağduyulu davranma çağrısını reddeder. İsmene oyunun girişinde Antigone'nin talebini reddederken şunları söyler: "Aklından çıkarma sakın, kadınız biz, altından kalkamayız erkeklerle mücadelenin" (Sophokles, 2014, s.3). İsmene'nin "aklından çıkarma" demekle Antigone'ye göz ardı ettiği şeyi, yani yeniden düşünüp taşınması gerektiğini hatırlatmak istemektedir. İsmene bu ifadesiyle, Antik Yunan'da kadının doğası ve onun konumuna yönelik bir vurgu yapmaktadır. Bu anlamda İsmene'nin Antik Yunan dünyasındaki klasik kadın doğasını temsil ettiğini söyleyebiliriz. Haimon ise babasına şöyle seslenmektedir:

"İnatla tek bir görüşe saplanma,

kendini hep doğru başkalarını

hep hatalı görme" (Sophokles, 2014, s.28).

Haimon babasını yeniden düşünüp taşınmaya, onu sağduyuya davet etmektedir. Gerçekten de metin incelendiğinde oyunda en çok "sağduyu" vurgusu yapan karakter Haimon'dur. Oyunun ilerleyen bölümlerinde de sürekli babasını sağduyuya davet etmekten vazgeçmeyecektir.

Oyunda "pratik akıl" sahibi tek karakter Nöbetçi'dir. Nöbetçi, Nussbaum'un ifadesini genel bir şekilde aktarırsak, "günlük yaşantımızda eylememizi sağlayan pratik aklın canlı bir tasviri gibidir" (Nussbaum, 2001, s.53). Nöbetçi sahneye henüz yeni girdiğinde bile hareketlerinden, davranışlarından ve sözlerinden içinde bulunduğu durum karşısında "pratik akıl" kullandığını görürüz:

"Koşa koşu gelerek nefes nefese kaldığımı

söyleyecek değilim kralım. Düşüncelere dalıyor,

ikide bir duruyordum, hatta

geri dönmeye bile kalktım bir ara.

...

Kendi elimle uzun kıldım kısacık yolu,

ama sonunda ikna oldum sana gelmeye" (Sophokles, 2014, s.9-10).

Nöbetçi, düşünüp taşınmakta kendi kendine müzakere etmektedir. Kaldığı iki seçenek arasında gidip gelmekte, nasıl eyleyeceğini düşünmektedir. Nöbetçi burada izleyiciye, Antigone ve Kreon karakterlerinde eksik olan "pratik aklı" yansıtmaktadır. Bu anlamda Nöbetçi, Antigone ve Kreon figürlerine karşı bir tezatlık oluşturur. Ancak şunu da göz ardı etmemek gerekir ki, Nöbetçi oyunda "pratik aklın" bir temsilcisi olmasına rağmen onun site için "ideal insan"ı ifade ettiğini söyleyemeyiz. Çünkü o, aynı zamanda korkak ve bencildir de. "Pratik aklı" sadece kendi çıkarı için kullanılmaktadır. Temel amacı kraldan tepki görmemek ve cezalandırılmamaktır.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, oyunu "pratik akıl" düzleminde değerlendirdiğimizde Antigone ve Kreon'un "sağduyu"dan ve "pratik akıl"dan yoksun hareket ettiğini görürüz. Bu oyunu ilginç kılan önemli bir noktadır gerçekten de. Her iki kahraman da kendi hakikat perspektifinden hareket edip kendi bildiği "doğru"yu gerçekleştirmek ister. Nitekim başlarına gelen felaketlerin asıl nedeni bu düşüncelerindeki ısrarcılık, katılıktır. Aslında oyun da bunun üzerinde dönmekte, bu noktaya işaret etmektedir. Başka bir ifadeyle oyun "pratik akıl" sorunu üzerinden yürümektedir. Karakterler bir adım geri çekilip dışarıdan gelen seslere kulak verse, eylemlerinde bir esneme payı olsa belki de başlarına böyle felaketler gelmeyecektir. Ancak elbette bu yazarın bir kurgusudur. Yazar böyle bir hayali kurguyla "pratik akıl" yoksunluğunun bizden neleri götüreceğini ve başımıza neleri getireceğini göstermeye çalışmaktadır. Aynı zamanda Sophokles, bu eseriyle güncel yaşama ve siyasal yönetime dair keskin bir gözlemini de aktarır bize. Olaylar bir kurgudan ibaret olsa da yaşamın kendisinden kopuk saf teorik bir kurgu değildir. Aksine yaşamı konu edinen ve yaşama dair rehberlik eden bir kurgudur.

Bütün bu anlatılanlardan hareketle Sophokles'in, Antigone oyunu aracılığıyla bize ne anlatmak istediğini, nasıl bir toplumsal düzen istediğini ifade edecek olursak; Sophokles, site içerisinde tanrısal/insansal yasa uyumunu istediğini hiç çekinmeden bize söylemektedir. Çünkü tanrısal/insansal yasa arasındaki uyum, aynı zamanda devlet/toplum uyumu demektir.

Bu anlamda devlet/toplum, ahlak/politika, tanrısal/insansal yasa arasındaki uyum "kozmos" ile olan uyumu da getirecektir. Sophokles'in aslında önemseydiği ve temel olarak gerçekleşmesini istediği dünya budur. Çünkü Sophokles'e göre kent içinde ancak bu şekilde ortak bir "logos", ortak bir "birlik" kurma imkânı gerçekleşir. Ortak bir dünyanın inşası, Sophokles'e göre, devlet ile toplum arasında belirli bir ayırımı/sınırı bulunmasından ve toplumun içindeki insanlarla devleti yöneten kralın bu sınırlar içerisinde eylemesinden geçmektedir.

2. Hegel'in Antigone Yorumu

Hegel'in Antigone'ye ilişkin yorumuna girmeden önce onun felsefesine ve tarihe ilişkin görüşlerine, çok kısa da olsa değinmek, Antigone'yi nasıl yorumladığını anlamamız konusunda faydalı olacaktır.

Hegel'e göre "insansız doğa salt bir mekandır; insanın dışında zaman mevcut değildir" (Bumin, 2016, s.77). *Zaman* ya da *tarih* dediğimiz şey insanın doğadaki yapıp etmeleri ve eylemlerinden ibarettir. Şimdi eğer insan *zaman*'da eyleyen bir varlıksa, *kavram* da (tin) insanın ya da insanlığın tarihteki eylemlerinden ibarettir. Bu anlamda da tarih, Hegel'e göre, *tin*'in kendini zamanda açmasından ibarettir. Burada dikkat etmemiz gereken çok önemli bir husus vardır. Hegel burada *zaman* ve *kavram*'ı birleştirmektedir. *Zaman*, *kavramın* (tin) buradaki amprik varoluşudur. Hegel'de "zaman ve kavramın bu özdeşliği" felsefe ile tarihin uzlaşması anlamına gelmektedir.

Şimdi, tin eğer kendini zamanda veya tarihte açılmıyorsa tin'in kendini zamanda açmasını sağlayan şey *istek*'tir. Çünkü *tin* kendi bilincine (*özbilinç*) ulaşmak amacındadır. Nitekim Hegel tin'in kendini açma zorunluluğunu şöyle ifade eder: "Tin ne olduğunun bilincine ilerlemeli, etik yaşamın güzelliğini ardında bırakmalı ve bir dizi biçimden geçerek kendini bilmeye erişmelidir" (Hegel, 1977, s.265). Ancak *tin*, kendini sadece istek yoluyla gerçekleştiremez. Tin'in kendini gerçekleştirmesi aynı zamanda karşılıklı bir *tanınma/kabul edilme* ilişkisini gerektirir. Bu karşılıklı *tanınma* ilişkisi *tikel* ile *tümel* veya *köle* ve *efendi* arasında gerçekleşir. Kojeve bunu şu şekilde ifade eder: "İnsan, daha başlangıçtan beri, 'Anerkennung'u, yani Bilinip-Tanınmayı aramaktadır (ona yönelmiştir). İnsan kendine bir değer atfetmekle yetinmez. Kendisinin olan bu 'tikel' değer herkesten tarafından 'tümel' (evrensel) olarak bilinip-tanınmasını ister" (Kojeve, 2015, s.60-61). O halde kabul edilmek

ya da tanınmak için eylemek şarttır. Eylemek, eylem halinde olmak ve mücadele etmek. Dolayısıyla Hegel'e göre tin'in kendini gerçekleştirme serüveni insanların tarihteki bu mücadelelerinden ibarettir. Bu tarih tikel/tümel veya köle/efendi arasında gerçekleşen ilişkilerden, daha doğrusu mücadelelerden meydana gelir. Tarihin motor gücü *tanınma isteği'nin* yol açtığı *çatışma*'dır.

Bu noktada *tanınma isteği* ya da *kabul edilme isteği'nin* yol açtığı *çatışma* aynı zamanda *özbilince* giden yolda bir aşamadır. İşte *pratik akıl*, Hegel'e göre, burada iki bilincin isteği sonucu gerçekleşen çatışmanın alanı olan toplumsal praksis alanında eyler. İnsana ait isteğin bir başka istekle çarpışması/mücadelesi *pratik bilincin* bizatihi kendisini ifade eder. Hegel burada "pratik bilincin toplumsal boyutunu ortaya koyarak özbilincin önceliğini temellendirmektedir" (Bumin, 2016, s.34). Bu anlamda Sophokles ile Hegel arasında *pratik akıl* üzerinden bir karşılaştırma yaptığımızda arada çok derin bir farklılık görürüz. Sophokles için *pratik akıl*; (Aristotelesçi bir ifadeyle) bir yeniden düşünme, yeniden müzakere etme ve diğer bilinçlerle bir fikir alışverişi anlamına gelirken; Hegel için *pratik akıl/bilinç*, bilinçler arası mücadeleyi, insana ait bir isteğin başka bir insansı isteği konu edinmesi, onu istemesi ve onunla mücadele etmesi anlamına gelir.

Dolayısıyla Hegel için Antigone ve Kreon arasındaki çatışma, pratik bilincin kendini toplumsal praksis alanında gösterdiği bir andır. Ve Hegel'in Antigone yorumunu incelediğimizde; Antigone'yi, *tinin* tarihte kendini gerçekleştirme bakımından, *istek*, *tanınma* ve *çatışma* düzleminde ele aldığımızı görürüz. Çünkü Antigone, Hegel için, tin'in kendini gerçekleştirme bakımından, tin'in kendisini açığa vurduğu bir momenttir. Tarihteki bu an da bizatihi tikel ile tümel, köle ile efendi arasındaki çatışmada ortaya çıkmaktadır. Hegel bize bu çatışmayı "etik dünyanın kendi unsurları arasındaki bir çatışma olarak sunar. Bir yanda aile, tanrısal yasa ve onun muhafızı olan kadın vardır; diğer yanda ise kent, insansal yasa ve onun muhafızı olan erkek vardır" (Tekin, 2015, s.23).

Tikellik ya da "varoluşun tikel yanı aileye aittir." Hegel'e göre aile, "törel bir bütündür. Ama tin, burada sevgi biçimindedir" (Hegel, 2011, s.122). Dolayısıyla ailenin bir ferdi bu alanda herhangi biri değildir. O, sıradan bir insan ya da sıradan bir vatandaş değildir. İnsan burada "babadır, kocadır, oğuldur ve bu babadır, bu kocadır; belli bir kişidir, bir tikeldir" (Kojeve, 2015, s.63). Aile için önemli olan şey kendi ferdinin yaşamı, biyolojik varlığıdır. Aile

arasında bir *sevgi bağı* ve *kan bağı* olduğundan dolayı aile hiçbir zaman kendi ferdinin eylemleriyle ilgilenmez. İnsana atfedilen değer yaptıklarına, edimlerine değildir, aksine onun varlığıdır:

"Öyleyse kan-bağının tüm varoluşunu kucaklayan edim yurttaşı ilgilendirmez, çünkü o Aileye ait değildir, (...) edim Aileye ait olan bireyi, *evrensel* bir varlık olarak duyusal, (e.d.) bireysel edimselliğinden kurtarılmış bir varlığı nesnesi ve içeriği olarak alır, edim bundan böyle *yaşayanı* değil ama *ölüyü* ilgilendirir" (Hegel, 2019, s.181).

"Ölüm" der Hegel, "birey olarak bireyin onun uğruna üstlendiği tamamlanmış ve en yüksek iştir" (Hegel, 2019, s.181-182). Ölüm, Hegel için, dolaysız olarak gerçekleşmiş doğal bir durumdur. O, dolaysız bir gerçeklik ve hem doğal bir durum hem de doğal bir zorunluluktur. Bu nedenle ölüm, bir bilincin eylemi değildir. Doğal olarak ulaşılmış bir durumdur: "Bireyin bu sıfatla ulaştığı bu evrensellik saf varlıktır, yani ölümdür" (Hegel, 1977, s.270). Ailenin ölen bireye karşı son görevi ise onu gömmek ve bir cenaze töreni ile sonsuzluğa uğurlamaktır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, gömme işlemini ailenin üstlenmesinin nedeni ölmüş olan bireyin onlar için herhangi bir birey olmamasıdır. Zira birey aile için herhangi *bir* birey değil, *bu* bireydir. Yeri doldurulamaz özel bir konuma sahiptir o. Hegel'e göre ailenin ölmüş olan bireye karşı son görevini yerine getirmesi, tin'in kendisine ait olanı geri alması demektir. Tin, bilince ait olmayan bir edimi -ölüm- bilince ait bir edim -gömme işlemi/cenaze töreni- aracılığıyla kendine katar. Bu eylem, doğanın işleyişinin kesintiye uğratılmasıdır: "Öyleyse kan-bağı soyut doğal devimi ona bilinç devimini ekleyerek, doğanın işini kesintiye uğratarak ve kan-bağını yok olmaktan kurtararak bütünler" (Hegel, 2019, s.182).

Bu anlamda Hegel, Antigone'de tam da bunu görmektedir. Yani aradaki kan-bağından ve kardeşine karşı sorumluluk duygusundan hareket eden Antigone, esasında tin'in kendini açması bakımından tarihteki bir kriz anına işaret eder. Antigone, ölmüş bile olsa, kardeşinin cesedine karşı yapılan bir adaletsizliğe ahlaki bir itiraz yapar. Ve zorunlu olarak Antigone'yi eyleme geçiren şey bu duygu durumu, yani *pathos'tur*. Keza Hegel erkek kardeşin yitişinin kız kardeş için onarılmaz bir şey olduğunu ve kız kardeşin erkek kardeşe olan görevinin en yüksek *ödev* olduğunu açıkça belirtir (Hegel, 2019, s.184).

Öte yandan varoluşun tümel yanını kent/devlet oluşturur. "Devleti devlet yapan da yasadır" (Hegel, 2011, s.122). Bu yasa karşısında herkes eşittir. Yasa herkesi kapsamaktadır. Fakat

ben bir insan olarak devletin nezdinde sıradan bir insan, sıradan bir vatandaşım. Devleti ilgilendiren nokta benim kim olduğum değil, benim eylemlerimdir. Benim yerimi bir başka insan doldurabilir, benim görevlerimi sıradan herhangi bir vatandaş yerine getirebilir. Ama aile için böyle bir durum söz konusu değildir. Ailedeki bağ, "kan bağı"dır ve insanın yerinin başka bir insan tarafından doldurulması mümkün değildir. Devlet açısından ise böyle bir durum söz konusu değildir. Bir başka ifadeyle aile kurumunda yer alan sevgi ve kan-bağı ilişkisine dayalı duygu durumu devletin nezdinde geçerli değildir: "Bununla birlikte sevgi, duygudur, bir başka deyişle doğal olanın biçimindeki etik yaşamdır. Devlette duygu ortadan kaybolur; orada biz yasa olarak birliğimizin bilincindeyizdir; orada içeriğin bize göre akılsal olması ve bilinmesi gerekir" (Hegel, 2008, s.162).

Bu bakımdan Hegel'de aile ve devlet toplumsal yaşamın veya etik yaşamın (*Sittlichkeit*) iki farklı ögesini oluşturur. Ailenin bulunduğu konumda Tanrısal yasa vardır. Tanrısal yasa, nereden geldiği belli olmayan ve yazılı değil, ama sözlü olan yasalardır. Tanrısal yasanın koruyucusu ailedir. Devlet ise ailenin tam karşıt tarafında durur. Devletin bulunduğu konumda, insansal yasa vardır. İnsansal yasa, belirli bir uzlaşım sonucunda oluşmuş yazılı olan yasadır. Ve devlet bu yasanın korucusu konumundadır. Hegel aynı sınıflandırmayı aile içindeki bireyler üzerinden de yapar. Hegel'e göre erkek kardeş, ailenin sınırlarının dışına çıkarak evrensel bilince doğru yönelir. Yani erkek "içinde yaşamış olduğu tanrısal yasa alanından insan yasasına geçer" (Hegel, 2019, s.184). Kadın ise, "Ailenin başı ve tanrısal yasanın bekçisi olarak kalır ya da kız kardeş bu konuma gelir" (Hegel, 2019, s.184).

Dolayısıyla Hegel, bir kadın olarak Antigone'nin eylemini tanrısal yasanın korunmasına yönelik bir eylem olarak görür. Kreon ise devleti temsil eden insansal yasanın savunucusudur. O halde Hegel için oyunun tanrısal yasa ile insansal yasa arasındaki bir gerilime işaret ettiğini söylemek mümkündür. Gerilim her ne kadar bir kaosa neden olsa da tin'in kendi özbilincine ulaşması açısından zorunludur. Gerilim veya mücadele eğer ortaya çıkmak zorundaysa, Hegel'e göre Kreon'un (devlet) bu yasasına karşılık Antigone'nin eyleme geçmesi de gayet normaldir ve hatta zorunludur. Bu ailenin kendisinden bir parça olan varlığa karşı "son görevi"dir. Nitekim daha önce de ifade ettiğimiz gibi ölüm, ailede bu sevginin ortadan kalkmasına bir engel değildir. Ölümle beraber bireyin devlete olan aidiyeti ortadan kalkarken aileyle olan manevi bağı devam eder. Böyle bir durumun, Hegel için, aile

ile devleti karşı karşıya getirmesi oldukça doğaldır ve bu karşılaşma da aynı zamanda "tarihteki negasyonun görünüşe çıktığı bir kriz anıdır" (Tekin, 2015, s.26).

Oyunda hem Antigone'nin hem de Kreon'nun bu çatışma esnasında kendi hakikat perspektiflerinden hareket ettiğini görmekteyiz. Bu durum, Hegel'e göre, Antigone ve Kreon'nun *istek* ve *tanınma* mücadelesini ifade eder. Ortada bir *adalet* tartışması, bir adalet sorunu vardır. Antigone, Kreon'un verdiği kararın adaletsiz olduğunu düşünmekte ve bir "adalet" arayışına girmektedir. Kreon ise aksine adaletin ancak kendi aldığı kararlar ile tesis edileceğini iddia etmektedir. Bu anlamda her iki tarafın bir "adalet" isteği ve bu "adalet" isteği üzerinden bir "tanınma" mücadelesi vardır. Peki bu çatışmada neden her iki taraf da birbirini anlamamaktadır? Çünkü her iki kahramanın da anlam dünyası farklıdır. Antigone ve Kreon farklı anlam dizgelerinden gelmekte ve konuşmaktadır. O halde buradan şu sonucu çıkarmak mümkündür: Antigone ve Kreon arasında gerçekleşen çatışma *haklı* ile *haksız* arasındaki çatışma değildir. Çatışma *haklı* ile *haklı* arasında gerçekleşmektedir. Antigone'nin eylemi devlet açısından suçtur. Eylem anlaşılabilir ve kabul edilemezdir. Ancak Hegel'in açısından baktığımızda Antigone haklıdır. Bunun nedeni az önce de ifade ettiğimiz gibi, tinin iki farklı var oluş tarzına sahip kahramanların anlam dünyalarının farklı olmasıdır. Bu farklılık tinsel devlette yani tarihteki aklın cisimleştiği alan olan devlette ortadan kalkacaktır.

Böyle bir devlette tikel/tümel çatışması yoktur. Aksine içinde bulunulan durum artık tikel ile tümelin sentezidir. Bundan böyle tikel ile tümelin çatışması değil aksine tikel ile tümelin uzlaşımı vardır. Bu, evrensel uzlaşımın kendisidir. Burada artık "insanın birey olarak değerinin, bütün tarafından, yani tümelliğin cisimleştiği alan olan devlet tarafından tanınması, kabul edilmesi ve aynı şekilde, devletin temsil ettiği tümelliğin her bir birey tarafından tanınması, kabul edilmesi" (Bumin, 2016, s.63) söz konusudur. Tarihte tinin *özbilince* kavuştuğu, tinin nesnelleştiği böyle bir devlette tikel/tümel arasındaki tanınma ilişkisi doğrudan gerçekleşecektir. İnsanın eylemi hem devlet açısından hem tek tek diğer bireyler açısından ve devletin de insanlar üzerindeki tasarrufu tek tek diğer insanlar açısından anlaşılacaktır. Bu noktada kurulan düzen eylemin herkes tarafından anlaşılacağı ortak bir anlam dünyasının inşa edildiği yerdir. O halde Antigone karakterinin bu kadar anlaşılabilir ve karmaşık olmasının nedeni bundandır. Başka bir ifadeyle, Hegel'e göre, Antigone eyleminin karmaşık olmasının nedeni tin'in henüz kendisini gerçekleştirememiş, özgürlüğüne ve

özbilincine kavuşamamış olmasındandır. Ancak yine de Antigone tarihte tinin ilerlemesi açısından çok önemli bir figürdür. Çünkü Antigone, Tin'in tarihteki ilerleyişinin bir uğrağı ve "tarihteki negasyonun ortaya çıktığı" bir andır. Bu anlamda biz Hegel'in Antigone'nin eylemini "retrospektif olarak, yani geleceğin perspektifinden geriye bakarak anladığını" (Tekin, 2015, s.29) görmekteyiz. Gerçekten de Hegel kendi felsefi teorisi aracılığıyla Antigone'yi belirli bir anlam dizgesine oturtmakta ve eylemini anlaşılır kılmaya çalışmaktadır. Burada Hegel için geleceğin geçmişten önce geldiğini ve geçmişin gelecek için bir hareket noktası oluşturduğunu görmekteyiz. Tıpkı Kojeve'nin ifade ettiği gibi:

"Geleceğin uyardığı hareket istekten doğan harekettir. Buradaki isteğin insana özgü istek olduğunu, yani yaratıcı istek olduğunu, başka bir deyişle, gerçek doğal dünyada var olmayan ve daha önce var olmamış olan bir şeye yönelen bir istek olduğunu hatırlatalım. İşte ancak bu durumdadır ki biz hareketi geleceğin doğurduğunu söyleyebiliriz: Çünkü gelecek (henüz) var olmayandır ve (daha önce) var olmamış olandır" (Bumin, 2016, s.78).

KAYNAKÇA

Bumin, T. (2016) *Hegel: Bilinç Problemi, Köle-Efendi Diyalektiği, Praksis Felsefesi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Hegel, G. W. F. (1977) *Phenomenology of Spirit*, çev. A. V. Miller, New York: Oxford University Press.

Hegel, G. W. F. (2008) *Outlines of the Philosophy of Right*, çev. T. M. Knox, New York: Oxford University Press.

Hegel, G. W. F. (2011) *Tarihte Akıl*, çev. Önay Sözer, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

Hegel, G. W. F. (2019) *Tinin Görüngübilimi*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi.

Kılan Paksoy, B. (2011) *Tragedya ve Siyaset: Eski Yunan'da Tragedyanın Siyasi Rolü*, İstanbul: Mitos-Boyut Yayınları.

Kojeve, A. (2015) *Hegel Felsefesine Giriş*, çev. Selahattin Hilav, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Nussbaum, M. (2001) *The Fragility of Goodness: Luck And Ethics In Greek Tragedy and Philosophy*, New York: Cambridge University Press.

Sophokles (2014) *Antigone*, çev. Ari Çokona, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Tekin, S. (2015) "Adalet, Pratik Akıl, Eylem: Bir Antigone Okuması", *Toplum-Bilim*, sayı: 133, s. 5-31.

Vernant, J. P. - Vidal-Naquet, P. (2012) *Eski Yunan'da Mit ve Tragedya*, çev. Sevgi Tamgüç-Reşat Fuat Çam, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.